

ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертаційну роботу **Барило Ірини Миколаївни**
«Геодемографічний розвиток Полтавської області»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата географічних наук
за спеціальністю 11.00.02 – економічна та соціальна географія

1. Актуальність обраної теми дослідження та її зв'язок з планами та напрямками науково-дослідних робіт наукових установ і організацій, державними та галузевими науковими програмами.

Сучасні особливості демографічної ситуації в Україні та несприятливі тенденції її розвитку зумовлюють актуальність демографічних досліджень. Серед особливостей населення України, в першу чергу, відзначаються негативні тенденції геодемографічного розвитку. Спостерігається зменшення загальної чисельності населення при збільшенні рівня смертності людей, у т.ч. працездатного віку, відбувається старіння населення, деформація його статево-вікової структури, зростання нестабільності шлюбно-сімейних відносин, масове поширення бездітності або одностітності. Все це у майбутньому може призвести для нестачі трудових ресурсів, підвищення навантаження на людей працездатного віку, недостатнього соціального забезпечення старіючого населення. Зростання темпів депопуляції може загрожувати соціально-економічному розвитку країни.

Для недопущення некерованості геодемографічного розвитку в Україні повинна проводитися виважена й цілеспрямована геодемографічна політика, метою якої має бути припинення зменшення чисельності населення, орієнтація на пріоритетне значення якісних характеристик людського потенціалу. Впровадженню в життя такої політики повинен передувати всебічний аналіз сучасних особливостей геодемографічного розвитку країни та її регіонів. Зазначене підкреслює актуальність і своєчасність комплексних досліджень демографічних, соціальних, економічних особливостей населення. Крім того, актуальність дослідження полягає в тому, що демографічні процеси у регіоні є важливою інформаційною базою для формування бюджетів, інвестиційної та соціальної політики органів місцевого самоврядування. Демографічні процеси визначають обсяги і структуру потреб населення і виробництва регіону. Вивчення геодемографічного розвитку регіону дозволяє комплексно оцінити потенціал та проблеми населення конкретної території.

Таким чином, геодемографічний розвиток Полтавської області, його основні тенденції в територіальному вимірі, розробка прогнозу, виявлення проблем та обґрунтування рекомендацій стосовно демографічної політики є актуальною проблемою суспільно-географічних досліджень.

Сучасна методологічна база суспільно-географічної науки дозволяє виявити часові та просторові особливості геодемографічного розвитку регіону та його окремих складових. Це забезпечує визначення суспільно-географічних особливостей та розробку рекомендацій для покращення цього процесу у майбутньому. Отже, на основі зазначеного вище дослідження **Барило І. М.** є актуальним та своєчасним, бо спрямоване на пошук проблем геодемографічного розвитку Полтавського регіону, обґрунтування напрямів вдосконалення регіональної політики щодо покращення демографічної ситуації регіону, рівня та якості життя населення регіону.

Дисертаційна робота **Барило І. М.** виконана у відповідності до пріоритетних напрямів досліджень Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, зокрема тем кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства «Територіальні особливості формування конкурентоспроможності регіону» (державний реєстраційний номер 0115U000504), «Комплексна соціально-економічна характеристика Хорольського району Полтавської області» (державний реєстраційний номер 0114U005618), а також пов'язана з науковою тематикою кафедри стосовно досліджень теоретико-методичних та прикладних проблем розвитку регіону.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірність і новизна.

Наукові положення, висновки і рекомендації дисертаційної роботи **Барило І. М.** є достовірними, науково обґрунтованими, теоретично доведеними і підтверджені вже певною їхньою реалізацією, про що є відповідні довідки. Отримані здобувачем наукові положення, рекомендації та висновки дисертаційної роботи обґрунтовані використанням системи методів дослідження, що застосовувались для вирішення поставлених завдань. Багатоаспектність аналізованих процесів і чинників зумовила необхідність взаємопов'язаного застосування в дисертаційному дослідженні загальнонаукових, конкретно-наукових та оригінальних методів дослідження, що дало можливість забезпечити комплексне вивчення соціально-економічного розвитку у просторово-часовому вимірах.

Результати дослідження базуються на значній вихідній статистичній базі. У роботі використані матеріали Державної служби статистики України,

Головного управління статистики у Полтавській області, численні літературні джерела, електронні ресурси, нормативно-правові документи, матеріали періодичних видань, регіональних, всеукраїнських і міжнародних науково-практичних і наукових конференцій, монографічні та картографічні джерела, матеріали особистих досліджень автора. Дисертація містить 178 найменувань використаних джерел.

Достовірність і репрезентативність дослідницького первинного статистичного матеріалу забезпечили комплексність аналізу геодемографічного розвитку Полтавської області. Динаміка і територіальні особливості демографічних процесів і явищ детально проілюстровані картосхемами і графіками.

Обсяг матеріалу є достатнім для обґрунтування запропонованих наукових положень, висновків і рекомендацій. Структура дисертації, послідовність сформульованих у ній завдань, застосування загальнонаукових, конкретнонаукових та оригінальних методів виступають запорукою досягнення поставленої мети, а також сприяють розкриттю предметно-об'єктної сутності дослідження.

Наукова новизна положень, що висунуті в дисертаційній роботі, конкретизується в таких теоретичних положеннях і методичних підходах, рекомендаціях та висновках:

- вдосконалено понятійно-термінологічний апарат суспільно-географічного дослідження за рахунок уточнення поняття «геодемографічний розвиток» (підрозділ 1.1, с. 22);

- виконано ранжирування та групування міст і районів Полтавської області за особливостями геодемографічного розвитку на основі моделювання у нормованому багатовимірному ознаковому просторі (підрозділ 3.1, с. 100-105);

- вдосконалено методику просторово-часового аналізу геодемографічного розвитку регіону шляхом поєднання традиційних підходів, загальнонаукових та оригінальних методів суспільно-географічного дослідження (підрозділ 1.4, с. 35-51);

- подальший розвиток отримав аналіз історичних передумов та факторів геодемографічного розвитку міст і районів Полтавської області (підрозділ 2.1, с. 54-61);

- змодельовано та проаналізовано траєкторії геодемографічного розвитку міст та районів Полтавської області (виявлено періоди прогресивного та регресивного розвитку, зростання та зменшення відхилень від оптимальної траєкторії розвитку) (підрозділ 3.3, с. 118-135);

- розроблено геодемографічний прогноз Полтавської області методами екстраполяції та компонент (підрозділ 3.5, с. 142-150);

- подальший розвиток отримали напрями та шляхи регіональної геодемографічної політики Полтавської області (підрозділ 3.7, с. 156-162).

3. Значущість дослідження для науки і практики та шляхи його використання.

Дисертаційне дослідження *Барило І. М.* має важливе науково-теоретичне і практичне значення. Внесок дисертантки в теорію економічної та соціальної географії полягає у тому, що вона удосконалила теоретико-методологічні положення суспільно-географічного дослідження демографічних систем і процесів, розвинула поняттєво-термінологічний апарат, визначивши поняття і обґрунтувавши методику дослідження геодемографічного розвитку. Розроблена методика, викладена в дисертації, може бути використана при проведенні суспільно-географічних досліджень геодемографічного розвитку, в тому числі національних, регіональних та локальних. Наукові розробки з прогнозування та обґрунтування рекомендаційних заходів геодемографічної політики Полтавської області можуть використовуватися при розробці стратегій та програм соціально-економічного, демографічного розвитку регіону та його окремих адміністративно-територіальних одиниць.

Відповідними довідками підтверджено використання ряду дисертаційних положень при виконанні науково-дослідних робіт «Територіальні особливості формування конкурентоспроможності регіону» (номер державної реєстрації 0115U000504, довідка № 0301-67 від 12.05. 2016 р.) та «Комплексна соціально-економічна характеристика Хорольського району Полтавської області» (державний реєстраційний номер 0114U005618, довідка № 0301-68 від 12.05.2016 р.) на кафедрі соціально-економічної географії і регіонознавства Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна для аналізу сучасних суспільно-географічних процесів та формування рекомендацій щодо проведення заходів регіональної демографічної політики та оптимізації геодемографічного розвитку регіону.

Результати дослідження були використані при розробці Програми економічного і соціального розвитку Хорольського району Полтавської області Хорольською районною радою (довідка № 01-29/241 від 13.05. 2016 р.) та відділом освіти, молоді та спорту Хорольської районної державної адміністрації (довідка № 01-17/834 від 11.05.2016 р.), зокрема для визначення місця району серед інших районів Полтавської області, складанні

характеристики населення району, а також були використані розрахункові прогностичні показники чисельності та складу населення Хорольського району для визначення диспропорцій наявних закладів освіти та потреби в них.

Окремі положення дисертаційного дослідження використані при розробці навчально-методичного забезпечення з дисципліни «Географія населення з основами демографії», а також при підготовці та викладанні дисциплін «Географія населення з основами демографії», «Основи соціальної географії» (довідка № 0202-963 від 16.05.2016 р.).

4. Оцінка змісту дисертації, її завершеності та оформлення.

Зміст дисертаційної роботи викладений у логічній послідовності, складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

У першому розділі *«Теоретико-методичні основи суспільно-географічного дослідження геодемографічного розвитку регіону»* на основі аналізу попередніх досліджень поглиблено теоретико-методичні основи суспільно-географічного дослідження геодемографічного розвитку регіону, зокрема визначено поняттєво-термінологічний апарат дослідження (с. 11-22), охарактеризовано геодемографічний розвиток як об'єкт суспільно-географічного дослідження (с. 22-29), удосконалено поняттєво-термінологічний апарат суспільної географії за рахунок уточнення поняття «геодемографічний розвиток» (с. 22), обґрунтовано алгоритм та розкрито методичні засади суспільно-географічного дослідження геодемографічного розвитку регіональної соціогеосистеми (с. 35-38). Обґрунтовано застосування комплексу методів.

У другому розділі *«Просторово-часовий аналіз геодемографічного розвитку Полтавської області»* виявлено історичні передумови та фактори розселення населення Полтавської області, охарактеризовано сучасний стан геодемографічного розвитку регіону за досліджуваний період. Висвітлено особливості заселення населення Полтавської області (с. 54-70). На основі комплексного підходу проаналізовано суспільно-географічні особливості відтворення населення Полтавської області (с. 76-86) та структуру населення Полтавської області (с. 86-93).

У третьому розділі *«Суспільно-географічні особливості геодемографічного розвитку Полтавської області»* виконано групування міських і районних соціогеосистем за подібністю геодемографічного розвитку на основі кластер-аналізу (с. 100-105). Проведено аналіз системних показників геодемографічного розвитку Полтавського регіону

(с. 105-118). Виявлено суспільно-географічні особливості геодемографічного розвитку Полтавської області за допомогою методу моделювання траєкторії розвитку районних та міських соціогеосистем у нормованому багатовимірному ознаковому просторі (с. 118-135). Виконано аналіз узгодженості та специфічності геодемографічного розвитку Полтавської області (с. 136-142). Розроблено геодемографічний прогноз Полтавської області та визначено основні геодемографічні проблеми регіону, обґрунтовано рекомендації стосовно геодемографічної політики (с. 142-162). Загальні висновки сформульовані у відповідності до поставлених завдань. Вони чітко відображають результати дослідження, містяться на 5 сторінках. Список використаних джерел достатньо повний і налічує 178 найменувань, займає 22 сторінки. Додатки стосуються в основному інформаційного матеріалу, мають уточнювальний характер і розміщені на 111 сторінках.

5. Дискусійні положення дисертаційного дослідження, зауваження та пропозиції.

При загальній позитивній оцінці виконаного дисертаційного дослідження слід відзначити деякі положення, що не отримали належного розкриття в дисертації і тому є дискусійними:

1. Автором представлено розгорнуте бачення чинників геодемографічного розвитку (рис. 1.4, с. 29). Але запропоновану класифікацію варто було б доповнити і іншими групами факторів, особливо зважаючи на можливості конструктивних змін демографічних параметрів у напрямку їх оптимізації, наприклад, визначивши стимулюючі і дестимулюючі фактори.

2. У 3 розділі (пп. 3.1 – 3.5, с. 100-147) здійснено авторський оригінальний і всебічний математичний та графічний аналіз особливостей геодемографічного розвитку Полтавської області за допомогою кластерного аналізу, аналізу системних показників, моделювання траєкторії геодемографічного розвитку, прогнозу чисельності населення в розрізі статевих і вікових груп, разом з тим варто було б більше уваги приділити якісному аналізу розроблених матеріалів.

3. При дуже глибокому і всебічному просторово-часовому аналізі розселення населення Полтавської області, некоректним є твердження автора (с. 62 дисертації), що «Найменша густота населення спостерігається в Глобинському районі, через великі розміри його території, навіть при відносно високих показниках чисельності населення», оскільки саме густота

населення як показник співвідношення дозволяє обґрунтовано порівнювати різні за площею та чисельністю населення регіони.

4. У дисертаційному дослідженні розкриті заходи геодемографічної політики Полтавської області (п.3.7, с.156-169 дисертації), акцентовано необхідність регіональних відмінностей для деяких напрямів геодемографічної політики, наприклад, зазначається (с.158): «... дані рекомендації найбільше потребують застосування в Хорольському, Миргородському, Чорнухинському .....та Новосанжарському районах», - мова йде про сприяння розвитку сім'ї та народжуваності. Проте попередній зміст роботи (рис. 2.12, 2.27, 2.28) доводить, що цей напрям актуальний абсолютно для всієї території Полтавщини. До того ж, в Україні фактично відсутні механізми і законодавче обґрунтування реалізації заходів геодемографічної політики регіонального рівня, що сформовані не в руслі загальнодержавних стратегій і програм, а відповідно до проблем конкретного регіону чи міста. Тому варто було б говорити про виокремлення із загальноукраїнського переліку заходів геодемографічної політики найбільш актуальних для регіону в цілому.

5. Конкретизації щодо завдань дослідження потребують положення, які викладені у р. 3.6 "Проблеми та перспективи геодемографічного розвитку регіону" (с.150-156). В завданнях дисертації зазначено, що необхідно «...визначити основні геодемографічні проблеми Полтавської області...» (с. 6 дисертації), проте зміст розділу 3.6 фактично представляє аналіз змін індексів статистичних параметрів процесу геодемографічного розвитку з виявленням сприятливих та несприятливих чинників геодемографічного розвитку, що не відповідає його назві і є не зовсім коректним навіть за наявності обґрунтування такого бачення. Доцільно було б ширше представити авторське узагальнення та критичний аналіз щодо: а) основних геодемографічних проблем; б) перспектив геодемографічного розвитку Полтавської області.

6. Подекуди у висновках вміщено загальновідомі і певною мірою декларативні твердження, наприклад, «Населення ... не є простою сукупністю людей. Це складна система, що перебуває у постійному русі й саморозвитку» (с. 165 дисертації та с. 11 автореферату). Висновок 2 певною мірою дублює загальну характеристику методів дослідження, представлену у вступній частині роботи, бажано було б у висновках додатково характеризувати методичну схему дослідження.

7. В тексті дисертації зустрічаються незначні огріхи в оформленні тексту (с. 62-63, 141), є зауваження у представленні графічного (с. 108, 123-124, 132-133,) картографічного матеріалу (с. 111, 135 дисертації тощо), є не

зовсім коректними окремі назви підрозділів (с. 142), основна частина роботи дещо перевантажена графічним і табличними матеріалами (наприклад, с. 150-154).

Разом з тим, вказані недоліки, зауваження носять дискусійний характер, не мають принципового характеру, не знижують загальної позитивної оцінки виконаного дослідження, його теоретичної та практичної значимості.

6. Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій в опублікованих працях.

Основні наукові положення дисертаційного дослідження мали апробацію на науково-практичних конференціях різного рівня. За темою дисертації опубліковано 27 наукових праць загальним обсягом 7,36 д.а., з них 11 статей у фахових виданнях загальним обсягом 4,38 д.а., в т.ч. серед них 4 – в іноземних виданнях. У публікаціях відображено всі основні положення дисертації.

7. Ідентичність змісту автореферату і основних положень дисертації.

Зміст автореферату є ідентичним зі змістом основних положень дисертаційного дослідження.

8. Відповідність дисертації вимогам «Порядку присудження наукових ступенів» та інших нормативних актів МОН України.

Дисертаційна робота *Барило І. М.* відповідає вимогам, зокрема відповідних пунктів «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 656 від 19.08.2015 р. та № 1159 від 30.12.2015 р.), щодо дисертаційних робіт, які представляються на здобуття наукового ступеня кандидата наук, інших нормативних актів МОН України та паспорту спеціальності.

9. Загальний висновок.

Дисертація Барило Ірини Миколаївни «*Геодемографічний розвиток Полтавської області*», присвячена актуальній темі, має наукове та

практичне значення. Вона спрямована на вирішення важливого науково-практичного завдання – полягає у виявленні суспільно-географічних особливостей геодемографічного розвитку Полтавської області, визначенні територіальних диспропорцій, у розробці геодемографічного прогнозу та рекомендацій щодо заходів геодемографічної політики регіону. Автором також запропоновані рекомендації щодо першочергових заходів геодемографічної політики регіону. Дисертація є завершеним самостійним науковим дослідженням, а її автор **Баріло Ірина Миколаївна** заслуговує на присвоєння наукового ступеня кандидата географічних наук за спеціальністю 11.00.02 – економічна та соціальна географія.

Офіційний опонент:

доктор географічних наук, доцент,
завідувач кафедри соціально-економічної
географії Херсонського державного
університету

Д. С. Мальчикова

Підпис *Д. С. Мальчикова*
підтверджую начальник ВК *В. Воробієва*

В. Воробієва
26.10.2016.